

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЛАРІНА ВІКТОРІЯ РОМАНІВНА

Допускається до захисту:

в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики,
к.і.н., доцент

_____ І.В. Богінська

«_____» _____ 2021 р.

УКРАЇНЦІ В МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ДО ПОЛЬЩІ

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Науковий керівник:

Фротвейт М.М., професор кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики
д.п.н., доцент

Оцінка: ____/____/____

(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

Вінниця 2021

Анотація

Ларіна В.Р **Українці в міграційних процесах до Польщі.** Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі були досліджені чинники, що впливають на трудову еміграцію населення з України. Розглянуті історичні передумови сучасного розвитку міграції українського населення після здобуття незалежності. Було проаналізовано, процеси трудової еміграції, які показали, що вихідці України при виборі роботи охочіше займають посади, що відповідають їхній освіті.

Ключові слова: міграція, українці, Польща, трудова міграція, міграційна політика, історія міграції.

53 с., 12джерел.

Бібліограф.: 42 найменування.

Abstract

Larina V.R. **Ukrainians in migration processes to Poland.** Specialty 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

In the qualification (bachelor's) work the factors influencing the labor emigration of the population from Ukraine were investigated. The historical preconditions of modern development of migration of the Ukrainian population after gaining independence are considered. The processes of labor emigration were analyzed, which showed that Ukrainians are more willing to take positions corresponding to their education when choosing a job.

Keywords: migration, Ukrainians, Poland, labor migration, migration policy, history of migration

53 pp., 12 sources.

Bibliographer .: 42 titles.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	7
1.1.Історичні передумови сучасного розвитку міграції українського населення	7
1.2.Формування політики міграції українського населення після здобуття незалежності	10
1.3. Розвиток міграційної політики на початку ХХІ ст.....	16
РОЗДІЛ II. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ УКРАЇНЦІВ В МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ДО ПОЛЬЩІ	22
2.1.Характеристика міграційних рухів населення України	22
2.2. Причини та етапи міграційних процесів українців до Польщі	28
2.3. Аналіз трудової міграції українців до Польщі.....	33
РОЗДІЛ III. МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА РИНКАХ ПРАЦІ ЄС	41
3.1. Фактори міграції українського населення в ЄС.....	41
3.2. Наслідки міграційних потоків для ЄС та України.....	44
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	49

ВСТУП

Актуальність дослідження. Ринок праці в Україні вважається одним із найважливіших економічних складових, що впливають на темпи економічного розвитку в країні. На ринку праці, крім інтересів ринкових суб'єктів, відображаються різні процеси: соціально-економічні, політичні, демографічні та ін. Формування ефективно функціонуючого ринку праці – одна з головних задач держави. Проте найбільш важливішими соціально- економічними проблемами на трудовій арені для України виступають проблеми, які пов'язані із зайнятістю і безробіттям, які необхідно вивчати та вирішувати .

Щоб дослідити сучасні міграційні процеси до Польщі потрібно кількісно та якісно дослідити інтенсивність соціально-демографічних і вікових показників мігрантів із попередженням напрямів міграційних потоків та їх інтенсивності.

З 2014 року в Польщу спостерігався безпрецедентний приплив працівників-іммігрантів з України. У поєднанні з високим попитом на робочу силу цей сплеск пропозиції робочої сили забезпечив великий внесок у економічне зростання Польщі. Також, важливим залишається протистояння України з Російською Федерацією, що сприяло масштабному відтоку українського населення до Польщі. Водночас, безвізовий режим ЄС з Україною дав суттєвий поштовх та полегшив процес виїзду поза межі власної країни. Це створило передумови для зміни вектору зовнішньої трудової міграції зі зменшенням попиту тих хто приїжджав в пошуках роботи до Російської Федерації.

Наразі Україна одна з найбільших країн–донорів робочої сили в Європі, де зовнішня трудова міграція стала об'єктивною реальністю сьогодення. Потоки трудової міграції сформувались в результаті низької заробітної плати . Проте, однією із вагомих проблем українського ринку праці є відтік інтелекту.

Історіографія дослідження. Розділимо на дві групи: 1. Окремі аспекти обраної теми дослідження представлено в працях Ю.Гуменюк, О. Малиновської, Т. Мельник, О. Лошенюк, М. Пітюлича [9]. Учені зосередили увагу на визначенні мотивації трудових мігрантів і залежності між матеріальним становищем бажаючих виїхати та можливостями реалізації такого бажання. Науковці відзначали наростання загроз для України через збільшення темпів міграції кваліфікованої робочої сили, але питання причин та історичних етапів трудової міграції часів незалежності залишається недостатньо дослідженим, що обумовлює актуальність обраної теми.

Питання міграції на сьогодні є надзвичайно актуальними, а міграційні процеси є об'єктом ретельного дослідження в сучасній економічній науці. Проблеми регулювання міграційних процесів в Україні висвітлені в працях таких вітчизняних вчених, як В. Будкін, І. Бураковський, О. Власюк, В. Геєць, В. Кравченко, Е. Лібанова, Д. Лук'яненко, О. Малиновська, Н. Марченко, Т. Мірошніченко, А. Мокій, В. Новицький, С. Писаренко, О. Позняк, О. Рогач, М. Романюк, А. Румянцев, Є. Савельєв, Л. Семів, А. Філіпенко, Ю. Цибульська, Т. Циганкова, О. Шнирков, В. Шамраєва та інших [48].

Метою роботи є теоретичне та практичне дослідження проблеми міграції населення України до Польщі.

Виходячи з поставленої мети, у процесі здійснення дослідження необхідно вирішити наступні **завдання**:

- розглянути історичні передумови сучасного розвитку міграції українського населення;
- простежити формування політики міграції українського населення після здобуття незалежності;
- описати розвиток міграційної політики на початку XXI ст.;
- навести характеристику міграційних рухів населення України;
- визначити причини та етапи міграційних процесів українців до Польщі;
- провести аналіз трудової міграції українців до Польщі;

- сформулювати фактори міграції українського населення в ЄС;
- обґрунтувати наслідки міграційних потоків для ЄС та України.

Об'єкт дослідження – міграційні процеси українського населення.

Предмет дослідження – особливості та основні закономірності, а також переваги та недоліки проблеми міграційних процесів населення України до Польщі.

Методи дослідження. Фундаментом роботи є праці українських та закордонних науковців у сфері міжнародної міграції, державного регулювання та євроінтеграції. Правове поле дослідження склали чинні вітчизняні та міжнародні правові акти в сфері міграції, державного регулювання та євроінтеграції. Інформаційною базою роботи є офіційні статистичні дані, ресурси мережі Інтернет. При проведенні дослідження використано системно-структурний підхід, методи спостереження і узагальнення, метод логічного аналізу, метод графічного аналізу, метод порівняння, метод абстрагування, метод аналогій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше здійснюється спроба теоретичного та практичного обґрунтування основних проблем міграції населення України до Польщі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалів при викладанні навчальних дисциплін, при підготовці підручників та навчальних посібників з відповідних навчальних курсів.

Структура. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та літератури, розміщена на 53 сторінках, при її написанні було використано 54 літературних джерел.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

1.1 Історичні передумови сучасного розвитку міграції українського населення

Україна важко віднести до держав з давньою історією міграції, оскільки до недавнього часу відбувалося переважно освоєння нових земель і переселення всередині країни. Вийзд українців за кордон, перш за все з західно-українських земель, набув масового характеру в XIX - початку XX століття. У той час міграція охопила близько 20% західноукраїнського населення [9, с. 17]. Щоб краще зрозуміти, як видозмінюються характер, напрямки, зміст і інші чинники зовнішньої трудової міграції, зробимо невеличкий історичний екскурс.

Зростанню міграції на території Північного Кавказу сприяло рішення сенату 1782 року про роздачі державних селянських земель на кавказькій лінії (Кавказька область була пізніше перетворена в Ставропольську губернію). У 1845 р чисельність селян-мігрантів в цій місцевості наближалася до позначки в 160 тис. Чоловік. У 1787 р було створено Чорноморське козацьке військо за рахунок переселення колишніх запорожців. Через п'ять років чорноморські козаки зайняли землі Кубані. Всього в 1792-1793 рр. на Кубань переселилося трохи менше 25 тис. чоловік. За даними звіту Кубанського козачого війська, в 1862 р на землях області проживало понад 393 тис. осіб [7, с. 115; 14, с. 27]..

Аналіз зовнішніх міграційних процесів в Україні з кінця XIX ст. до наших днів дозволяє виділити чотири етапи їх розвитку. Перший етап випав на другу половину XIX ст. і тривав до початку Першої світової війни. Міграційний рух українців обумовлювалося соціально-економічними причинами, а основним напрямком стало переселення з Австро-Угорщини в Північну Америку і Південну Америку. Другий етап припав на період між двома світовими війнами і носив переважно політичний характер. Третій етап масової української еміграції був обумовлений також виникли на політичному

грунті подіями і наслідками Другої світової війни. Четвертим етапом міграції з України став період після розпаду СРСР, коли активізувалося міграційний рух.

Міграційні процеси в СРСР, в свою чергу, можна розділити на три хвилі. Вони обумовлені перш за все політичними причинами. Перша і друга хвилі міграції переважно вимушені і припадають на часи Першої світової, громадянської та Другої світової воєн. Третя хвиля міграції була добровільною, в основному це так звана етнічна еміграція часів холодної війни.

Безумовно, такий поділ є умовним, оскільки потоки еміграції періодично слабшали і посилювалися, але не зникали, мова йде про три найвищих піках еміграції. Третя хвиля еміграції вперше виявилася щодо добровільної, вона обмежувалася владою і значно поступалася за масштабами першим двом. Коли штучні бар'єри зникли, розміри, склад, мета еміграції і умови, в яких вона проходила, стали різними. На початку 1990-х рр. по - з'явилася четверта хвиля еміграції. Перша світова війна призвела до зміни кордонів держав, що поступово активізувало міграційні процеси. Однак свій вибір по відношенню до міграції українці почали робити після Лютневої і Жовтневої революцій 1917 року і розвалу недовго існувала Української Народної Республіки [6, с. 161].

Початок цьому процесу було покладено в 1918-1920 рр. під час ураження білої армії в Криму. Слід зазначити переміщення населення в ГУЛАГ, масову депортацію інтелігенції на Захід, колективізацію, під час якої були вислані в східні райони сотні тисяч куркулів і членів їх сімей, і настали трохи пізніше переміщення репресованих городян (колишні привілейовані групи населення, члени політичних партій, опозиціонери і т. д.) Значного розмаху українська міграція набула за радянських часів. Колективізація 1929-1930 рр. супроводжувалася виселенням за межі України майже 1 млн осіб, ще майже 2 млн були евакуйовані в східні регіони СРСР в роки війни [12, с. 101].

Після закінчення значних міграційних переміщень, пов'язаних із Другою світовою війною, еміграція з України згасла (в першій половині 1980-х рр. вона практично була відсутня). Тільки після 1986 р з'явилися перші ознаки збільшення масовості потоків емігрантів, тенденція спостерігається і в наступні роки. Міграції населення України в роки радянської влади характеризувалися високим міжрегіональним переміщенням під потужним державним регулюванням. Також збільшувалася міждержавна міграція населення, пов'язана з розширенням сфер впливу комуністичної ідеології в світі, яка підкріплюється фінансовою підтримкою Москви. Значна частина населення працювала в країнах - учасниках Варшавського договору в військово-промисловому комплексі, будівництві, торгівлі. В ході виникнення ідеологічних протиріч народу і влади і наростання економічних проблем росли і еміграційні потоки з СРСР. Однак ключовим моментом для зміни міграційної активності населення України став розпад СРСР [4, с. 46].

1.2. Формування політики міграції українського населення після здобуття незалежності

Історія міграції давно вже стала невід'ємною частиною нашої історії. Міграція (від лат. Migratio) - переміщення, переселення. Проблема міграції в умовах пережитого Україною економічного, політичного і духовного кризи, що здобуває системний характер, стає все більш нагальною. Вона дуже актуальна і складна як за своєю суттю, так і за її численним прямим і непрямим економічним, соціальним і політичним наслідків. Тому велика потреба в науковому осмисленні тенденцій, причин та умов реалізації міграційних процесів, оцінка їх особливостей і перспектив.

Політика міграції на Україні була визначена прийняттям низки законів і постанов. Так, в Декларації про державний суверенітет України, ухваленої 16 червня 1991 року, вперше сформульовані принципи міграційної політики, а також положення про державне регулювання міграційних процесів. У травні 2011 року Президент України Віктор Янукович своїм указом схвалив Концепцію державної міграційної політики [9]. Цей документ визначає напрямки, стратегічні завдання державної міграційної політики України, принципи і пріоритети діяльності державних органів у сфері міграції, напрями вдосконалення її законодавчого та інституційного забезпечення, а також механізми реалізації Концепції.

У період розпаду СРСР вимоги щодо відміни адміністративних перепон на шляху переміщень населення, лібералізації руху через зовнішній кордон посідали помітне місце у боротьбі опозиції за реформи. Внаслідок цього міграційна проблематика поступово почала звучати у програмах тогочасних провідних політичних сил. Стурбованість наслідками міграційної політики радянського періоду, внаслідок чого титульний етнос зменшувався, заміщуючись чужоетнічним населенням, знайшла вияв у тому, що імміграція в Україну була зарахована до сфер, на які має поширюватися державний суверенітет. Ще 16 липня 1990 р., ухвалюючи Декларацію про державний

суверенітет України, Верховна Рада проголосила, що Україна «регулює імміграційні процеси» [4]. На межі 1980-1990-х років, в умовах розпаду єдиної держави, коли міграції набули масового і вибухоподібного характеру, очевидною стала необхідність розроблення міграційної політики новопроголошеної держави та створення відповідного законодавства та виконавчих органів з його імплементації. Разом із тим міграція ніколи не належала до пріоритетів державотворення, не перебувала у центрі уваги влади та суспільства. На тлі глибокої системної кризи перехідного періоду 1990-х років, економічних проблем та соціальних негараздів. Ухвалений у січні 1994 р. Закон України «Про правовий статус іноземців» став базовим для вирішення питань перебування іноземців в Україні, їхнього правового статусу, запобігання нелегальній міграції, яка внаслідок деградації колишнього зовнішнього кордону СРСР та тогочасної «прозорості» кордонів між новими незалежними державами зростала і перетворилася на серйозну проб лему.

Розпад Радянського Союзу за одну ніч перетворив те, що раніше називали "внутрішньою міграцією", на "міжнародну міграцію". У цей період люди мігрували у великій кількості як всередині, так і за кордоном колишньої території Радянського Союзу. З числа населення СРСР 1989 р. Близько 25,3 млн. Росіян проживало за межами Росії. Серед цілого ряду репатріаційних рухів між 1994 і 1998 рр. Близько 636 000 людей виїхали з України в Росію.

У 1991 р. Український академічний ландшафт пережив прорив як ідеологічний гніт Радянська доба закінчилася. Застосовувались значно ширші методології, і було надано набагато більше емпіричних даних. Відбувся перегляд історії міграції України, хоча не можна заперечувати, що праця радянських українських вчених заклала основу сучасних міграційних досліджень. Міграції радянських часів - переважно депортації та політична еміграція - залишаються політично делікатною темою в Україні. Водночас певна обережність щодо міжнародної міграції успадковувалася; таким чином,

деякі науковці все ще трактують його як відступ від норми, що представляє "справжній" виклик розвитку суспільства.

З незалежністю в Україні змінився економічний та регулятивний контекст міграції. Процес державного будівництва потребував рекомендацій на основі досліджень для розробки нової міграційної політики та законодавства. Фінансування було дефіцитним, тому дослідження міграції в основному спиралися на підтримку міжнародних організацій, міжнародних фондів або консорціумів. Конференція 1996 року про Співдружність Незалежних Держав (СНД), організована Верховним комісаром ООН у справах біженців (УВКБ ООН), дала великий поштовх дослідженням міграції, склавши план дій, який сприяв вивченню різних аспектів міграційної ситуації в Україні [3]. Протягом перехідного періоду найактивнішою галуззю досліджень було право та юридичні дослідження через необхідність нової законодавчої бази для регулювання міграції. Інші напрямки досліджень поступово з'явилися - особливо в соціології та економіці -, розробляючи нові концепції та типології української міграції. Українські дослідження, як правило, нехтували міграцією попередніх десятиліть, а натомість зосереджувались на нових міграційних явищах, які можна розділити на три основні групи:

- Трудова міграція, яку часто використовують як парасольку для включення різних інших міграційних моделей та форми міграції, такі як нерегулярна або кругова міграція;
- Незаконна міграція;
- «Етнічна» міграція та репатріація.

В українському контексті „трудова міграція”, як правило, використовується як всеосяжний термін міграції. Під міграцією в українських дослідженнях, а також у суспільному надбанні часто розуміють трудову міграцію, оскільки важко уявити, чому людина мігрує, якби не заради роботи.

Спектр досліджень трудової міграції швидко розширювався, і зараз доступні численні дослідження еміграції з дуже різних точок зору. Наприклад, група дослідників за проектом EUMAGINE, що фінансується ЄС, вивчила поточні міграційні надії та мрії (не) мігрантів в Україні.

Хоча існує багато досліджень щодо нелегальної міграції з України, жодне з них не проводить поглибленого дослідження ситуації. Одне з перших досліджень щодо нелегальної міграції з використанням детальних інтерв'ю було проведено в 1999 році спільним угорсько-польсько-українським проектом, що фінансується МОМ. Ще однією публікацією, яка включала аналіз міжнародного права та українського законодавства, була “Незаконна міграція та торгівля жінками” за редакцією Інституту держави і права НАН України. Умови життя та правовий статус нелегальних мігрантів вивчала інша українська група дослідників та їх результати, опубліковані Інститутом Кеннана у 2001 та 2008 рр. Ця поздовжня перспектива дала багатий аналіз змін у ситуації мігрантів протягом 7 років.

У перші дні після української боротьби за незалежність (1991–1993 рр.) У міграції домінувала мобільність раніше радянських громадян різного етнічного походження до відповідних «батьківщин», створені як національні держави. Громадяни всіх інших новостворених незалежних держав виїхали з території України, тоді як українці та татари повернулися з Російської Федерації, Казахстану та Узбекистану. Однак члени етнічних меншин (німці, греки, євреї та поляки), які мали родичів за кордоном, також почали залишати українську територію між 1987 і 1990 рр. У 1990 р., Наприклад, було видано 68 000 дозволів на виїзд до Ізраїлю. Депортовані та їх нащадки повернулися в Україну: 250 000 кримських татар, болгар, вірмен та греків повернулись до Криму, а понад 2000 німців переселилися на південь України. Після переселення багато повернених опинились на маргінесі суспільства. Наприклад, у 2005 р. Лише близько 50% повернутих кримських татар були

постійно розміщені, тоді як понад 50% осіб працездатного віку були безробітними [9].

Особливо складний аспект етнічна міграція 90-х років - це прибуття, врегулювання та відновлення прав колишніх депортованих (кримських татар, болгар, вірмен, греків та німців). Це привернуло увагу істориків, юристів, економістів та соціологів. Історія депортацій, боротьба за реабілітацію, процес репатріації та правові, політичні, соціальні та економічні проблеми повернених та їх інтеграція в українське суспільство були предметом численних досліджень.

Важливі історичні документи та статистичні дані про депортацію, повернення та реінтеграцію колишніх депортованих в Криму були опубліковані між 1999 і 2003 рр [5]. Серед значних джерел - серія томів під назвою "Депортований Крим Татари, болгар, вірмени, греки, німці та журнал "Кримські дослідження", виданий англійською та українською мовами Центром інформації та документації кримських татар.

Також звернуто увагу на репатріацію колишніх депортованих через значні витрати, які понесла українська держава в період з 1992 по 2010 рік [5]. Прибуття репатріантів мало серйозні політичні наслідки та міжнародні наслідки. Велика кількість українців, що повернулися на рідну землю, призвела до рекордно високого міграційного сальдо між 1991 і 1993 роками, коли населення зросло на півмільйона, хоча показники народжуваності залишалися негативними.

Таким чином, на кінець 1990-х років основи міграційної політики України в цілому були сформовані. На противагу практиці радянських часів сфера переміщень населення значно лібералізувалася, були розроблені ключові законодавчі акти щодо регулювання міграції, створені органи виконавчої влади з їх реалізації. Разом із тим у законодавстві залишалися серйозні прогалини, набутий під час його застосування досвід

продемонстрував численні недоліки ухвалених норм, повноцінної міграційної служби створено не було. Усе це актуалізувало потребу вдосконалення законодавства та адміністративної практики у сфері міграції.

1.3. Розвиток міграційної політики на початку ХХІ ст.

Основною рушійною силою подальшої еволюції міграційної політики в нульових роках ХХІ ст. була необхідність приведення законодавства у відповідність до Конституції України та взятих державою міжнародних зобов'язань. Реалізація цього завдання мала за результат ухвалення цілої низки важливих законодавчих актів. Передусім треба назвати нову редакцію закону «Про громадянство України» 2001 р. [3]. З точки зору регулювання міграційних процесів, а точніше, спрощення репатріації вихідців з України на історичну батьківщину, вкрай важливими були кілька норм нового закону.

Наступним нормативно-правовим актом, яким міграційне законодавство України було значно удосконалено, стала нова редакція закону «Про біженців» [4], також ухвалена у 2001 р. Характерною її рисою, на відміну від попередньої версії, було те, що це був закон прямої дії.

Особливо значущим для розвитку міграційної політики держави було ухвалення того ж 2001 р. закону «Про імміграцію» [1]. Ним урегульовувався порядок в'їзду іноземців для постійного проживання. Як і в багатьох інших державах, законодавець передбачив такий механізм регулювання імміграції як квота, яка щорічно мала визначатися Урядом. У рамках квоти дозволи на імміграцію передусім мали видаватися діячам науки і культури, кваліфікованим працівникам, яких потребує фінансова сторона країни, а також сім'ям з громадянством України, членам сімей іноземців, які постійно проживають в державі. Разом із тим низка категорій іноземців користувалася правом на імміграцію в Україну поза квотою. Передусім це люди з України та їхні діти, а саме особи, котрі за місцем народження мають право на набуття громадянства України, члени сімей громадян України, а також закордонні українці, тобто громадяни зарубіжних країн українського походження. Таким чином, законодавець заохочував до імміграції в Україну осіб історично, культурно, ментально з нею пов'язаних.

Ще одним важливим кроком у розвитку міграційної політики України було законодавче забезпечення свободи пересування. Уже 1992 р. із

Кримінального кодексу було вилучено статтю, якою передбачалася кримінальна відповідальність за злісні (неодноразові) порушення паспортного режиму. У 1997 р. до Кодексу законів про працю були внесені зміни, якими заборонялося вимагати від осіб, які поступають на роботу, наявність прописки. 14 листопада 2001 р. Конституційний суд України за поданням 48 народних депутатів прийняв рішення, відповідно до якого інститут прописки було визнано неконституційним. За законом України «Про свободу пересування та вибір місця проживання» прийнятим Верховною Радою України у 2003 році, реєстрація замінила прописку за місцем проживання.

Трудовій міграції виділили велику увагу у розділі з регулювання міграційних процесів Указу Президента України «Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 р.». Було укладено низку завдань, а саме захист соціально-економічних інтересів і прав працівників-мігрантів; збереження трудового та інтелектуального потенціалу держави; створення правових та соціально-економічних основ регулювання зовнішньої трудової міграції громадян [4]. Указ спрямовував на завершення формування законодавства з питань міграції та вдосконалення системи органів виконавчої влади, які здійснюють управління міграційними процесами.

У 2003 р. із спеціальною доповіддю щодо становища громадян України за кордоном виступила Уповноважений з прав людини Верховної Ради України [4], де навела численні факти порушення прав мігрантів, торгівлі людьми, вперше озвучила офіційну оцінку масштабів трудової міграції за кордон-понад 4 млн осіб. Наслідком доповіді уповноваженого став також перший (і наразі єдиний) програмний документ, безпосередньо присвячений трудовій міграції, а саме: затверджена у листопаді 2004 р. Програма забезпечення прав та інтересів громадян, які виїжджають за кордон для працевлаштування, та усиновлених іноземцями дітей [9].

Стратегія демографічного розвитку України прийнята Кабінетом Міністрів України у червні 2006 р. де регулювання міграції розглядалося як

засіб уповільнення темпів депопуляції, стала важливим кроком у зростанні політичного бачення міграції, особливо трудовій. [6],

Стурбованість соціальними наслідками трудової міграції виявилася у запровадженні в 2004 р. системи добровільного пенсійного страхування, що мала охопити також і осіб, які перебували за кордоном. Для дітей трудових мігрантів, які перебували з батьками за кордоном, 2007 р. утворено «Міжнародну українську школу»-загальноосвітній навчальний заклад дистанційної форми навчання.

Суспільна увага до трудової міграції посилилася під впливом світової фінансово-економічної кризи. У жовтні 2009 р. відбулися парламентські слухання «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці». У січні 2010 р. постановою Уряду було утворено Раду з питань трудової міграції при Кабінеті Міністрів України-постійно діючий консультативно-дорадчий орган, на який покладено виконання завдань, пов'язаних із формуванням і реалізацією державної політики у сфері соціального захисту трудових мігрантів. До роботи Ради були залучені представники від 14 центральних органів виконавчої влади, Верховної Ради України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, всеукраїнських об'єднань профспілок та роботодавців, громадських організацій трудових мігрантів [6]. Наприкінці 2010 р. у Комітеті Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин відбулися комітетські слухання «Сучасний стан та шляхи врегулювання проблем у сфері захисту прав трудових мігрантів - громадян України».

Попри проблими з реалізацією, розвиток законодавчої бази, посилення уваги до міграційних проблем дали змогу Україні розвивати закордонні взаємовідносини у сфері міграції. У 2002 р. країна приєдналася до Женевської конвенції 1951 р. про статус біженців [4], також стала членом у Міжнародній організації з міграції. 18 червня 2007 р. Україна підписала Угоду з ЄСпро спрощення оформлення віз та Угоду про readмісію [7].

Україна підписала угоди із західними сусідами після їх вступу до ЄС, а також з Угорщиною, Польщею та Словаччиною про безвізовий в'їзд мешканців прикордоння в межах 30-50 км на прикордонній території прилеглих держав, за для забезпечення високого рівня транскордонної мобільності.

У 2007 р. Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про правовий статус трудящих мігрантів [4].

Список двосторонніх угод про працевлаштування в 2003 р. поповнився угодами з Португалією та Лівією, які відрізнялися від угод 1990-х років більшою конкретністю. Доповнення до угоди з Польщею 2005 р. стосувалося сезонного працевлаштування. Угода 2009 р. з Іспанією розповсюджувалась на декілька категорій працівників: постійних, сезонних та стажерів.

Важливішими для забезпечення конкретних потреб людей були міждержавні угоди про пенсійне та соціальне забезпечення між Україною і країнами перебування та працевлаштування її громадян. У 2000-ні роки такі угоди було укладено з Литвою, Словаччиною, Чехією. Влітку 2009 р. Україна уклала угоду про соціальне та пенсійне забезпечення з Португалією, де на той час перебували вже понад сто тисяч українських мігрантів.

Законопроект про основні засади державної міграційної політики був розроблений та поданий Урядом до Верховної Ради України у 2003р. Водночас законопроект з таким самим предметом регулювання та аналогічною назвою було підготовлено народними депутатами України. Верховна Рада ухвалила його у першому читанні влітку 2004 р. Урядовий законопроект парламент зняв з розгляду. Проте при другому читанні навесні 2007 р. законопроект, поданий народними депутатами, було відхилено.

Після вкрай продуктивного періоду процес законотворчості у сфері регулювання міграційних процесів почав пробуксовувати. Попри значну кількість законопроектів, які стосувалися міграційної сфери, вони не отримували підтримки парламенту. Рада національної безпеки і оборони України, яка двічі, у 2007 та у 2008 рр., розглядала питання розвитку та

реалізації міграційної політики, дійшла висновку, що ця політика залишалася концептуально невизначеною, а її принципи, сплановані завдання, цілі, норми захисту прав людини відсутні [5]. Рішення РНБОУ 2007 р., що містило оцінку міграційної політики держави, мало надати новий імпульс її удосконаленню.

У квітні 2009 р. урядовий законопроект про затвердження Концепції було відхилено парламентом. Така ж доля спіткала нову спробу Уряду: черговий законопроект про затвердження Концепції державної міграційної політики було відхилено народними депутатами в лютому 2010 р.

На саміті Україна-ЄС у листопаді 2010 р. Україні представили План дій з лібералізації візового режиму, де багатопунктів приділено міграції [6].

У травні 2011 р. Указом Президента [8] було врешті-решт затверджено Концепцію державної міграційної політики України. Хоча ухвалення Концепції державної міграційної політики України і було лише формальним виконанням вимог Плану дій і, на жаль, не свідчило про усвідомлення міграційних проб лем владою та суспільством, прийняття цього документа дало змогу зрушити законодавчий процес з мертвої точки. Адже рішення РНБОУ, про яке йшлося вище, вимагало перейти до розгляду законів, необхідних для удосконалення правової бази міграцій, лише після ухвалення концепції.

Базовий для міграційної сфери закон «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» ухвалили у 2011 р. із новою редакцією [6], що замінив доволі декларативний та неконкретний закон перших років незалежності. З ухваленням у тому ж році нового закону «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [5] в Україні було введено т. зв. субсидіарні форми захисту шукачів притулку.

Україн важливим для регулювання міграційної сфери був також ухвалений у жовтні 2012 р. закон «Про Єдиний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [8]. Ним передбачено запровадження документів для

виїзду за кордон з електронним носієм біометричної інформації, що є на сьогодні обов'язковим міжнародним стандартом.

План заходів про інтеграцію мігрантів до українського народу був затверджений розпорядженням Кабміном у червні 2011 р.[3], уперше українська нормативно-правова база поповнилася документом, який стосувався питань інтеграції мігрантів.

Визначення трудової міграції було вперше представлено в українському законодавстві, а саме в Законі України про зайнятість населення. Визначення трактувалось як перетинання державного кордону особою, задля роботи. [7]. Законом встановлено право громадян на трудову діяльність за межами країни, не заборонену законодавством України та держави перебування.

Важливим кроком до сприяння реінтеграції трудових мігрантів, які повертаються, стало розроблення на виконання закону «Про зайнятість населення» механізму визнання кваліфікації, набутої під час роботи [4].

В списку законів, які були потрібні для встановлення для безвізового режиму, був Закон України про зовнішню трудову міграцію, ухвалений у листопаді 2015 року.

Після того як українці отримали змогу перетинати територію ЄС без віз, Уряд України прийняв стратегію державної міграційної політики.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ УКРАЇНЦІВ В МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ДО ПОЛЬЩІ

2.1. Характеристика міграційних рухів населення України

Міграції населення України доби незалежності розвивалися у цілком відмінних від попереднього періоду обставинах. Із крахом Радянського Союзу припинили діяти типові канали міжреспубліканської міграції, такі як організовані набори робочої сили, спрямування на роботу випускників навчальних закладів. Разом із тим унаслідок утворення нових незалежних держав почався рух мас населення, переміщеного раніше: люди поспішали повернутися до «своїх» республік, щоб владнати питання громадянства, підтвердити права на майно, возз'єднатися з родиною. Засудження злочинів тоталітаризму дало змогу реабілітувати його жертви: на батьківщину почали повертатися репресовані та депортовані. Додатковими чинниками репатріаційному процесу були воєнні конфлікти у деяких пострадянських державах. Навіть за відсутності прямого протистояння, орієнтація на побудову національних держав, розширення сфери застосування мов титульних народів створювали психологічний, а інколи й фактичний дискомфорт для чужонаціонального населення, спонукали його до переїзду на історичну батьківщину.

Серед виразних рис зовнішніх міграційних процесів в Україні доби незалежності, по-перше, стабільне зменшення зовнішнього міграційного обороту (йдеться про стаціонарну міграцію, що обліковується офіційною статистикою). Вже на початку 1990-х років він був практично вдвічі меншим за середній показник для попереднього десятиліття і не перевищував 700 тис. на рік. З часом ця тенденція посилилася і в 2010 р. бруто-міграція становила всього 45 тис., а в 2016 р.- ледь перевищила 25 тис. [за даними Державної служби статистики України]. Однак треба враховувати, що скорочення

фіксованої статистично переселенської міграції частково пояснюється швидким поширенням різних форм тимчасових, циркулярних переміщень.

Другою важливою рисою сучасних міграційних процесів є урізноманітнення напрямків переїздів. Якщо до здобуття Україною незалежності зовнішні міграції відбувалися майже виключно у східному напрямку, тобто в рамках СРСР, з відкриттям кордонів значно активізувалися переміщення між Україною та іншими державами. Хоча колишні радянські республіки, зокрема Росія, й донині залишаються важливими партнерами України з обміну населенням, частка інших держав в міграційному обороті значно зросла.

Третьою рисою міграційної ситуації незалежної України є швидко змінюваний міграційний баланс: від рекордно додатного у перші роки незалежності до значного від'ємного в розпал системної кризи перехідного періоду і приблизно паритетного на початку ХХІ ст.

Комбінація цих рис, визначальних для інтенсивності, складу, напрямків та характеру міграцій населення України, дають змогу виокремити в історії міграцій доби незалежності кілька періодів.

Перший з них охоплює 1991-1993 рр. і був часом бурхливих міграційних переміщень, стресової міграції, спричиненої розпадом раніше єдиної держави, загостренням внутрішньополітичної ситуації у низці нових незалежних держав, аж до виникнення в деяких з них воєнних конфліктів. Визначальними для перебігу подій у сфері міграції були передусім політичні чинники, а особливість цього періоду полягала у значному додатному сальдо міграцій, яке 1992 р. сягнуло рекордних +288,1 тис., а за три роки становило півмільйона. Упродовж перших років незалежності у країну в'їхали майже півтора мільйона осіб. Завдяки імміграції чисельність населення України продовжувало зростати попри від'ємні показники природного відтворення.

Другий з виділених періодів, який охоплює 1994-2004 рр., характеризується значним від'ємним міграційним сальдо-майже 700 тис. осіб упродовж десятиліття за даними поточного обліку міграції. Разом із тим

Перший всеукраїнський перепис населення 2001 р. засвідчив, що реальні міграційні втрати України в 1990-ті роки були в 1,7 раза більшими, ніж це було зафіксовано статистично [4, с. 144]. (Ліквідація жорсткого порядку реєстрації за місцем проживання (прописки), забезпечення права на свободу пересування спричинили, крім іншого, значний недооблік переїздів, статистика яких базується на даних щодо реєстрації/зняття з реєстрації за місцем проживання.)

Еміграція втратила етнічне забарвлення. Демократизація суспільного життя ліквідувала політичні, етнічні, релігійні причини виїзду, як і підстави для набуття на Заході статусу біженця. До того ж база етнічної еміграції поступово вичерпувалася. Водночас економічні проблеми були однаково болючими для всіх національних груп. Заміщення політичних та етнічних чинників міграції економічними зумовило значне скорочення чисельності емігрантів, які виїжджали з України для постійного проживання в інших державах (у 1994 р. емігрували 328 тис. осіб, а в 2004 р. - 46 тис., тобто в понад сім разів менше), та водночас до поширення короткотермінових, проте систематичних виїздів за кордон з метою заробітку. На початку 90-х років прикордонники нарахували близько 4,5 млн перетинів меж громадянами України у напрямку виїзду, то наприкінці 1990-х років значно більше, 15-16 млн. Українці використовували можливість перетину меж країни за для засобу виживання. Власноручне перевезення через кордон невеликих партій товару, для багатьох родин стало способом заробітку. Поступово досвід та зв'язки, набуті під час торгових поїздок, надали українцям можливість вийти на ринок праці країн призначення, організовувати виїзди з метою працевлаштування, що були більш тривалими, проте забезпечували вищий заробіток.

Третій період розвитку міграційних процесів доби незалежності розпочався приблизно в 2005 р. і тривав до початку світової фінансово-економічної кризи. За даними української статистики, міграційні переміщення стабілізувалися на доволі низькому рівні. Виїзд з країни помітно скоротився. Відповідно дослідженням, які постійно проводить Інститут соціології Національної академії наук України, в 2008 р. було зафіксовано найнижчий

рівень поширення еміграційних намірів українців: бажання виїхати за кордон декларували лише 15 % тих, хто хотів би змінити місце проживання, проти майже 25 % у 1990-ті роки [8]. Це було результатом певного пожвавлення економіки, що впродовж нульових років XXI ст. розвивалася доволі динамічно. Мала значення й адаптація населення до нових умов життя, що зумовило не лише скорочення еміграції, а й певне збільшення імміграції, у т. ч. і за рахунок тих, хто виїхав раніше. Міграційне сальдо набуло хоча й невеликого, проте додатного значення. Скоротилися також і обсяги трудової міграції за кордон.

Четвертий період в історії міграції населення України після набуття незалежності почався приблизно в 2009-2010 рр. і тривав до 2016-2017 рр. Це період розвитку міграційних процесів у кризових умовах. Він поділяється на два підперіоди відповідно до характеру кризи. Перший з них пов'язаний із світовою фінансово-економічною кризою, яка вкрай негативно позначилася на економіці України. Відновлення економіки так і не відбулося. В 2012-2013 рр. фіксувалося практично нульове зростання ВВП.

Другий підперіод припадає на роки військової агресії з боку Росії, в результаті якої затяжна рецесія перейшла в іще глибшу кризу. Обумовлене нею різке падіння рівня життя людей призвело до активізації еміграційного потенціалу, причому в умовах, коли в більшості країн призначення економіка почала зростати, а отже, потреба в робочій силі збільшилася. На цьому етапі до міграції, обумовленої економічними проблемами, додалася вимушена міграція, викликана воєнними діями та окупацією. Хоча більшість вимушених переселень відбувалися в межах країни, в особливо гострий період воєнних дій на сході багато громадян України шукали притулку за кордоном. Значна кількість вихідців з охоплених конфліктом територій прямувала до Росії. Досить багато українців в'їхали та не виїхали з її території. Згодом статистика почала зменшуватись. Це було пов'язано з поверненням до України, з прийняттям іншого громадянства.

За статистикою на 2017 р. великий відсоток мігрантів – чоловіки. Дослідження українських мігрантів, проведені попередніми роками в Польщі та Чехії, дають змогу говорити, що збільшення частки чоловіків пов'язане не лише із потребами ринку праці країн призначення (будівництво, транспорт), а й виїздом за кордон внаслідок воєнних дій на Сході України.

Відносно віку, мігранти-чоловіки розподілені рівномірно з деяким переважанням осіб 40 – 49 років (24%). Також жінки починають виїжджати на роботу за кордон пізніше за чоловіків, але продовжують працювати аж до пенсійного віку.

Під впливом кризи відбулися зміни у складі міграції. За даними різноманітних досліджень, серед мігрантів збільшується частка вихідців з міст, молоді, осіб з високим освітнім рівнем, дрібних та середніх підприємців. Нова міграційна хвиля з України відзначається також характерними змінами географії регіонів походження мігрантів. За даними дослідження, проведеного Національним банком Польщі у Мазовецькому воєводстві, головним чином у Варшаві, серед опитаних українських мігрантів, які вперше прибули до Польщі до 2014 р., 93,7 % становили мешканці Західної та Центральної України і лише 6,3 % походили зі Сходу та Півдня. Проте серед прибулих пізніше східняки становили уже 28,4 % [26].

Помолодшання української еміграції частково пов'язане з процесом об'єднання сімей, коли діти, що завершили навчання в Україні, приєднувалися до своїх батьків, які вже тривалий час перебували за кордоном. Тому, одною з причин міграції є виїзд з меж країни за для навчання. Якщо десять років тому в ЄС навчалися трохи більше 10 тис. учнів та студентів-українців, то в 2015 р. їхня чисельність сягнула майже 43 тис. Протягом 2016 р. громадянам України було зареєстровано 25,3 тис. дозволів на перебування в ЄС з навчальною метою, з них більша половина у Польщі. Крім бажання отримати якісну освіту, наростання освітньої міграції пов'язане з тим, є більше можливостей для працевлаштування та проживання за кордоном. Адже, деякі країни відкрили численні програми для українських студентів, створили умови для виходу

іноземців, які успішно закінчили національні навчальні заклади, на ринок праці країни перебування. Навчальна міграція сприяє подальшій інтелектуалізації міграції з України, яка в кризових умовах набувала дедалі більше ознак «відпливу мізків». Якщо в попередній період виїжджали передусім представники робітничих професій, то нині серед мігрантів зростає частка професіоналів.

Наступним і вкрай несприятливим наслідком кризи для характеристик міграції є збільшення чисельності українців, які перебували чи працювали в зарубіжних країнах із порушенням встановлених правил. Хоча первинно, як уже зазначалося, типовим для українських працівників-мігрантів було нелегальне працевлаштування за кордоном, з часом значна частина з них зуміла врегулювати свій статус: за даними різних досліджень частка нелегалів зменшилася до 20 % [3]. Однак із початком війни ситуація знову погіршилася. Дослідження, проведене компанією GFK-Україна на замовлення МОМ у 2015 р., виявило, що без оформлення трудових відносин за кордоном працювали 41 % опитаних мігрантів [7].

Ще однією рисою кризового періоду міжнародних переміщень населення є певне пожвавлення етнічної еміграції. В умовах війни активізувався виїзд євреїв, німців, греків. Турецький уряд реалізував програму переїзду понад 600 сімей турків-месхетинців, які проживали на Донбасі в районі Слов'янська. Етнічна еміграція не справляє помітного впливу на загальні показники територіального руху населення. Водночас вона здатна вплинути на склад низки етнічних меншин, передусім нечисельних.

2.2. Причини та етапи міграційних процесів українців до Польщі

З проголошенням незалежності України її громадяни отримали ширші можливості для виїзду за межі країни. Одночасно з цим в суспільстві відбувалися зміни в економіці, що призвели до скорочення робочої сили і зниження доходів населення. Це, зокрема, структурна перебудова економіки, відхід від радянських методів господарювання, конверсія оборонного комплексу, банкрутство та ліквідація організацій промисловості, відтермінування з виплати коштів, зростання безробіття, недостатня соціальна захищеність, невпевненість в майбутньому, відсутність перспектив професійного зростання [9, с. 107].

Після здобуття Україною незалежності одним з досягнень налагодження суспільного життя став без обмежень перетин державного кордону, громадяни отримали можливість вільно залишати країну. Якщо раніше до віддалених країн поїздки були менш відкриті, то в 1990-і рр. вони стали доступні пересічним громадянам. Значна частина поїздок обумовлюється не відпочинком або провідуванням родичів, а потребою заробити кошти. отримати дохід. Економічні труднощі перехідного періоду, безробіття і неповна зайнятість, низькі доходи трудящих та затримки з виплатою зарплати і пенсії змусили багатьох людей шукати заробіток за кордоном. Однак швидке зростання еміграції як реакція на відкриття кордонів було нетривалим. Найбільша кількість документів на еміграцію для постійного місця проживання (73 тис.) було оформлено в 1990 р. Разом з батьками Україну повинні були покинути близько 22 тис. дітей. Однак уже в 1991 р. кількість виїжджаючих зменшилася приблизно до 70 тис. осіб разом з дітьми; в 1992 р. - до 44 тис. осіб; в 1994 р. - до 58,7 тис. осіб. Після 1994 р. переїзд громадян на постійне місце проживання значно зменшувалася і в 2002 р. склала 26,7 тис. осіб, тобто була майже втричі менше, ніж у 1991 р. [10, ст. 26].

Проблема зовнішніх трудових міграцій населення актуальна для України і зараз. Держава продовжує залишатися країною-експортером робочої сили [11].

У 1993-1996 рр. угоди про працевлаштування були підписані з Польщею (в 2005 р. до неї був доданий протокол про сезонне працевлаштування), Чехією, Словаччиною (термін дії останніх двох закінчився), Литвою, Латвією [12, ст. 19].

Підписані з Україною угоди із зазначених питань слід розділити на дві групи: угоди, в яких застосовується територіальний принцип соціального забезпечення; угоди, укладені за принципом пропорційності [12, ст. 20].

В офіційних документах України трудова міграція як пріоритет міграційної політики вперше була відзначена в 2000 р. в Указі Президента України від 24.04.2000 р. № 717 «Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 р.» трудової міграції було присвячено три з шести основних завдань у сфері регулювання міграційних процесів: захист соціально-економічних інтересів і прав українських працівників-мігрантів, збереження трудового та інтелектуального потенціалу країни, створення правових і соціально-економічних основ регулювання зовнішньої трудової міграції громадян [12, ст. 23].

У Верховній Раді України 17 жовтня 2004 р. відбулися парламентські слухання з питань правового та соціального статусів працівників-мігрантів. Підкреслювалося, що метою державної політики має виступати забезпечення соціальної захищеності громадян під час роботи за кордоном. Також йшлося про необхідність сприяти поверненню трудових поїздок, стимулювати інвестування зароблених мігрантами коштів в економіку України [12, ст. 24]. У січні 2010 р. постановою Уряду була створена Рада з питань трудової міграції громадян України при Кабінеті Міністрів України - постійно діючий консультативно-дорадчий орган, на який було покладено виконання завдань, пов'язаних з формуванням і реалізацією державної політики у сфері соціального захисту трудових мігрантів [12, ст. 26].

Отже, ми можемо говорити, що в Україні в цілому вже сформовано необхідне політичне бачення проблеми трудової міграції та напрямків їх рішень. Незважаючи на це, практичних заходів на обраному шляху не

вистачає. Причини полягають в недостатності законодавчих баз, зокрема, у відсутності закону про право статусу трудящих-мігрантів, розподіленості управлінських функцій, а головне - відсутності у структурі виконавчої влади спеціалізованого органу управління трудовою міграцією, яка буде спроможна створювати політику, лобіювати прийняття необхідного законодавства, координувати діяльність органів влади у відповідній сфері, формувати сприятливе для вирішення міграційних проблем громадську думку.

Оснoву міграційних потоків в Україні становить трудова міграція, яка є для громадян одним із засобів знайдення роботи, постійного прибутку, що в цілому сприяє включенню країни в світовий ринок праці, формування середнього класу і є каталізатором інтеграції в світове співтовариство [12, ст. 27].

Польща є другою після Російської Федерації країною за кількістю прийнятих українських емігрантів. Можемо додати, що українська робоча міграція до Польщі неоднорідна. Умовно виділяють різні категорії людей, трудова діяльність яких пов'язана з Польщею. Це підприємці, що займаються «човниковим» бізнесом без постійного працевлаштування в Польщі; особи, зайняті в прикордонному бізнесі, переважно в продажу підакцизних товарів (алкогольні напої та тютюнові вироби); короткострокові та довгострокові трудові мігранти [13, ст. 19].

Першим хто науково трактував та розділив міграційні процеси, був англійський вчений Е. Г. Равенштайн в кінці XIX ст. Під міграцією він розумів «постійну або тимчасову зміну місця проживання людини» 1 [14, ст. 215].

На прикладі міграцій населення в Великобританії і Північній Америці Е. Г. Равенштайн сформулював 11 міграційних законів. Більшість цих законів не втратили актуальності і сьогодні, що свідчить про їх об'єктивності. Назвемо основні з них:

- причини міграції населення є визначальними;
- громадяни мігрують за межі до прилеглих країн;
- кожному міграційному потоку відповідає свій контрпоток;

- масштаби міграції зростають з розвитком промисловості, торгівлі і транспорту;
- зростання великих міст обумовлений більше міграцією населення в них, ніж природним приростом [14, ст. 216].

Дослідження проблем міграцій стали актуальними ще в 1980-х рр. Вчені найчастіше досліджують міграцію як виключно економічне явище. Існує чимало теоретичних розробок проблем і юридичних аспектів міграції, а також пов'язаних з нею психологічних і демографічних проблем. Активне дослідження проблем трудової міграції в Україні почалося в кінці 1990-х рр. Проблематика цього явища відображена в дослідженнях С. І. Бандур, А. Л. Бугрової, А. Вишневської, А. Н. Гладун, І. Гнибіденко, В. Джаман, Е. В. Дроня, В. Заньківського, К. Іглицької, І. С. Кизими, А. Кирчіва, А. Н. Коржик, В. Кравченко, Е. М. Лібанової, А. А. Малиновської, Т. П. Петрової, А. Позняка, С. А. Полковниченко, І. Прибиткової, М. Д. Романюка, А. Хомри, С. Б. Чеховича, Н. Шульги, а також зарубіжних вчених М. І. Абелла, С. К. Бондирева, В. А. Іонцева, Д. В. Колесова, Д. Массея, Е. П. Плетньова, Л. Л. Рибаківського, А. Старка, Е. Тайлор, Ф. Хьюго та ін. Ці дослідники вивчали процеси трудової, в тому числі нелегальної, міграції, методи дослідження міграційних процесів, процеси урбанізації та мобільності населення, основні напрямки та заходи державного регулювання цих процесів [14, с. 217]. Зокрема, питання трудової міграції розглядаються в роботах таких вітчизняних вчених, як А. В. Астахова, М. М. Вівчарик, Т. А. Гнатюк, Ю. П. Гуменюк, В. Капітан, І. П. Майданик, А. А. Малиновська, М. Ю. Приз, І. В. Ховрак, А. Зубик, Н. Сірочук. Однак окремі важливі проблеми, зокрема міграційні процеси в Україні в умовах європейської (а саме польської) інтеграції, ще в достатній мірі не отримали теоретичного і практичного вирішення [14, с. 111].

2.3. Аналіз трудової міграції українців до Польщі

Одне з перших соціологічних досліджень на території України було проведено Національним інститутом стратегічних досліджень України при співробітництві з Центром «Соціальний моніторинг» в 1994-1995 рр. На основі цього дослідження була здійснена спроба проаналізувати зовнішню трудову міграцію українських громадян в рамках міжнародного проекту Департаменту народонаселення Економічної комісії Організації Об'єднаних Націй для Європи «Зовнішні міграції в Україні: причини, наслідки, стратегії» [15, ст. 112]. Активну участь в цьому проекті брала О. А. Малиновська.

Дослідження виконувалось за етносоціологічною методикою, виробленої Д. Мессі при вивченні населення Мексики. У дослідженні застосовувалися якісні соціологічні методи. Зокрема, це етнографічне спостереження, поглиблене інтерв'ю у вигляді опису життя і побуту мігрантів, аналіз географічних, соціально-економічних, демографічних, історичних та інших даних мігрантів. Інформація збиралася шляхом опитування власників домогосподарств з досвідом тимчасової роботи за кордоном.

Предметом дослідження виступили вже здійснені населенням поїздки за кордон і їх наслідки на мікро- (для матеріального добробуту сімей, сімейних відносин) і макрорівнях (для соціально-економічного розвитку населеного пункту і країни в цілому).

Для дослідження були обрані три населених пункти різного адміністративного значення в цілях вивчення їх міграційної поведінки: м. Київ, м. Чернівці та с. Прилбичі Яворівського району Львівської області [15, ст. 113].

Найпоширенішою формою трудової міграції за кордон виявилися короткострокові поїздки терміном до семи днів, цілями яких виступили закупівля або продажі невеликих партій товарів. Подібний вид трудових поїздок отримав назву «човникова міграція». Головним руйнівним фактором таких поїздок було поліпшення сімейного благополуччя. Основною країною

призначення на момент дослідження була Польща, далеко за нею розташувалися Румунія, Туреччина та Німеччина.

Це дослідження показало, що переважна більшість українців працювало за кордоном нелегально. Велика частина трудових мігрантів виїжджала з країни, використовуючи особисті запрошення від іноземних громадян, не маючи ні дозволу на роботу, ні трудового договору. Отримані в ході опитування відповіді показали, що українці, працюючи за кордоном, виконують важку, низькокваліфіковану роботу за ненормованим графіком і з відсутністю правових і соціальних гарантій.

Соціологічне дослідження дозволило порівняти соціально-демографічні характеристики сімей без досвіду тимчасової роботи за кордоном і сімей з трудовими мігрантами.

За даними цього дослідження, домогосподарства, в яких його члени мають досвід тимчасової роботи за кордоном, складаються з осіб молодого, найбільш працездатного віку без великої кількості неповнолітніх дітей і осіб похилого віку. Серед зовнішніх трудових мігрантів чисельною перевагою володіють люди у віці від 20 до 34 років.

У свою чергу, освітній рівень трудових мігрантів надзвичайно високий. У м. Чернівці особи з вищою освітою склали 51% мігрантів, у м. Києві - 40%. У сільській місцевості переважала чисельність мігрантів із середнім і базовим рівнями освіти [16].

Пізніше в монографії С. Пирожкова, О. Малиновської, А. Хомри «Зовнішня трудова міграція в Україні: соціально-економічний аспект» на основі докладних інтерв'ю з членами домогосподарств, зовнішніми трудовими мігрантами, а також інших джерел досліджуються моделі міграційної поведінки, спонукальні мотиви, характер і соціально-економічні результати роботи за кордоном на мікро- і макрорівнях; аналізуються тенденції розвитку зовнішньої трудової міграції в Україні шляхом порівняння останніх статистичних даних з дослідженнями 1994 [2, ст. 65].

Соціологічне дослідження охопило 440 домогосподарств трудових мігрантів в трьох населених пунктах України: м. Київ, м. Чернівці, с. Прилбичі Яворівського району Львівської області [2, с. 66].

Аналіз результатів дозволив простежити зміни масштабів трудової міграції в Україні в 1994-2002 рр. Були розглянуті соціально-демографічні характеристики активних трудових мігрантів (в тому числі осіб, які виїхали на тимчасову роботу за кордон протягом останніх кількох років і перебували на момент опитування за межами країни, або мають досвід роботи за кордоном), періодичність трудових міграцій.

Значну увагу було приділено соціальним чинникам, пов'язаним з українськими працівниками за кордоном і безпосередньо впливає на їхнє життя. Дослідження стосується правової захищеності, умов праці та проживання, відносини місцевої влади, працівників і місцевих жителів до трудових мігрантів з України.

Крім того, були досліджені основні характеристики домогосподарств трудових мігрантів: матеріальне становище, забезпеченість житлом і земельними ділянками, транспортними засобами, підприємницька діяльність.

У 1999 р. А. Хомра провів вибіркове соціологічне дослідження в рамках українських регіонів «Карпати» (Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області) і «Буг» (Волинська область) [17], мета якого полягала в з'ясуванні думки населення про виїзд українських громадян на тимчасову роботу і постійне місце проживання за кордон, а також про стан і перспективи інтеграції України в європейські структури.

У західних областях головним виявився матеріальний фактор виїзду на тимчасову роботу за кордон (54,5%). Виїжджати на тривалу тимчасову роботу в іншу країну більше прагнуть чоловіки. Найбільш налаштовані на зовнішню трудову міграцію особи у віці до 45 років. Зокрема, серед осіб у віці від 25 до 34 років 83,5% бажають виїхати на тимчасову роботу за кордон. В освітньому плані серед мігруючих чисельно переважали особи з середньою спеціальною освітою [17]. У дослідженнях зовнішньої трудової міграції українських

громадян активно бере участь І. Прибиткова. Оперуючи даними, отриманими в результаті загальнонаціонального соціологічного моніторингу, проведеного Інститутом соціології НАН України в рамках проекту «Україна на порозі ХХІ століття» (1994-2001), а також проекту «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін», вона проаналізувала зовні міграційні процеси в Україні [18].

Основний матеріал, отриманий в результаті соціальних моніторингів, носить переважно соціальний характер. У дослідженні проаналізовано соціальна стратифікація рівня життя сімей трудових мігрантів та сімей, члени яких не мають досвіду тимчасової роботи за кордоном.

Дане опитування виявило, що серед респондентів, які вважають рівень свого матеріального забезпечення нижче середнього, значно переважали особи, які не залучені до зовнішніх трудових переміщень. Серед сімей із середнім і вище середнього рівнем матеріального благополуччя, навпаки, істотно переважали сім'ї осіб, які мають досвід тимчасової роботи за кордоном.

Доходи зовнішніх трудових мігрантів, за даними І. Прибиткова, виглядають наступним чином: 6,2% людей перебувають за межею бідності; 37,1% змушені витратити всі свої доходи на придбання продуктів харчування; 30% стверджують, що їх коштів вистачає на життя; 20% переконані в тому, що вони заробляють достатньо, щоб забезпечити себе всім необхідним; 5,6% не відмовляють собі в придбанні необхідних продуктів і товарів та здатні накопичувати заощадження; 1,1% проживають в повному достатку.

Зовнішні трудові мігранти по-різному оцінили власні статусні позиції в українському суспільстві. Майже 30% осіб віднесли себе до середнього прошарку населення, 64,6% - до нижчого, а майже 9,4% - до вищого.

Одне з наймасштабніших виборчих соціологічних досліджень зовнішньої трудової міграції населення «Життєві шляхи населення України», проведене Е. Лібановою та А. Позняком в березні 2001 р., охопило вісім областей України: Волинську, Донецьку, Закарпатську, Івано-Франківську, Луганську, Львівську, Рівненську, Чернівецьку. Було опитано приблизно 18

тис. осіб у віці 15-70 років (8000 домогосподарств), які представляють усе економічно активне населення названих регіонів [7, ст. 134].

Результати цього соціологічного дослідження значно посилили інформаційне забезпечення зовнішньої трудової міграції населення України. За даними дослідження, в 2000 р. трудові поїздки за межі країни здійснили 271,5 тис. осіб з розглянутих восьми областей. У березні 2001 р., згідно з повідомленнями родичів, 204,1 тис. осіб з даних областей України були відсутні на місці постійного проживання не менше ніж три місяці і знаходилися на тимчасовій роботі за кордоном [7, ст. 135].

Результати дослідження «Життєві шляхи населення України», поряд з інформацією інших джерел, дозволили дослідникам дати мінімальну оцінку обсягів зовнішньої трудової міграції в Україні.

В зовнішній трудовій міграції беруть участь 2,3% населення серед розглянутих областей у віці 15-70 років, проте проявилася істотна територіальна диференціація серед учасників тимчасових трудових поїздок за кордон. Найбільш активними у трудовій міграції є західні області України, наприклад, сукупний рівень участі в Закарпатській області дорівнює 10%, в Івано-Франківській - 6,5%.

Згідно з цим дослідженням, найчастіше в трудових переміщеннях за кордон брали участь особи від 20 до 44 років, з них перевага за віковою категорією 25-29 років. Основну масу зовнішніх трудових мігрантів становлять чоловіки - 76%.

Серед країн, які приймають українських трудових мігрантів, виділяються Російська Федерація (42,4% прийнятих від загального числа мігрантів), Польща (25,8%), Чехія (17,1%), їх частка в загальному обсязі приблизно дорівнює 85% прийнятих мігрантів. До інших країн відносяться Італія, Португалія, Угорщина, Білорусь.

Головною сферою застосування праці українців за кордоном є будівництво, де зайнято 57,1% осіб. Серед інших сфер зайнятості зовнішніх трудових мігрантів з України виділяють сільське господарство - 15,8%;

торгівлю, транспорт і зв'язок, колективні послуги, послуги домашньої прислуги, промисловість - по 4-6%. Жінки працюють переважно в сільському господарстві - 25,6%; в якості домашньої прислуги - 15%; в промисловості, будівництві, торгівлі - по 10-11%. Більшість чоловіків, які виїжджають на тимчасову роботу за кордон, працюють на будівельних майданчиках. Кількість українських чоловіків-мігрантів, зайнятих у будівельній сфері, в Чехії становить 88,2%, в Росії - 72,8%, в Польщі - 64,6% [7, ст. 136].

Згідно з даними польських дослідників, українці, що працюють в Польщі, найчастіше займаються торгівлею - 40%, працюють в сфері будівництва або ремонтних робіт - 39%, в рільництві і садівництві - 17% [13, ст. 15].

Польські періодичні видання дають цікаву для справжнього дослідження інформацію про українську трудову міграцію в Польщі. За твердженням Я. Вейзакера, в 2005 році українським громадянам було відкрито майже 2700 робочих віз [19]. Разом з тим в Польщі знаходяться приблизно 100 тис. нелегальних працівників з України, які здійснюють низькокваліфіковану трудову діяльність. Останні зміни в Польському міграційному законодавстві в основному спрямовані на залучення заробітчан для сільськогосподарських робіт, а не на істотне збільшення висококваліфікованих мігрантів.

Вивченням процесів трудової міграції в сусідній з Україною Польщі займається польський економіст К. Ігліцька. На її думку, польське суспільство неохоче приймає іноземців. Історично цього типу відносин сприяв той факт, що пересічний поляк мало контактував з іноземцями, а закордонні працівники - абсолютно нове для країни явище [20]. Польща довгі роки була країною, яка постачала, а не приймала мігрантів на європейські та позаєвропейські ринки праці. У 1990-х рр. ситуація почала змінюватися, чому сприяв ряд факторів, серед них вирішальне значення мав розпад СРСР. Польща стала спочатку транзитною країною, через яку люди мігрували в країни Західної Європи, а сьогодні перетворилася в приймаючу іммігрантів країну. Згідно фактам, люди, які приїжджають до Польщі з боку східного кордону, в якості роботи

найчастіше отримують нелегальну працю. Варто також підкреслити, що серед іноземців, які отримують візу для легального працевлаштування в Польщі, найбільше мігрантів зі сходу, серед них на першому місці українці. Однак слід згадати праці таких авторів, як Д. Клімек і К. Юрек, в яких аналізувалася економічна функція міграції з України в Польщу і особистість іммігрантів з Білорусі та України.

Зокрема, причини зовнішньої трудової міграції майже виключно носять економічний характер. Трудові міграції зумовлюються поєднанням зовнішніх чинників з боку країн що надають працевлаштування та внутрішніх чинників соціально-економічного розвитку України. Зовнішніми причинами трудових міграцій громадян України до Польщі виступає ємний ринок праці західних країн і приваблива матеріальна оцінка трудової діяльності. При цьому природній рух населення свідчить про постійне зростання попиту розвинутих країн на працю іноземців.

Внутрішніми чинниками що виступають причиною міграції громадян до Польщі є занадто низька заробітна плата, економічна криза та не забезпечення працевлаштуванням. Якщо на початку 1990-х рр. виїзди на заробітки за кордон зумовлювалися зупиненням підприємств, багатомісячними затримками виплат заробітної плати, зростанням безробіття, то сьогодні метою міграції в основному є надання житла, оплати навчання тощо.

Опитування працівників-мігрантів, які виїжджають до Польщі, дає можливість встановити ієрархію мотивів, що обумовлюють поїздки за кордон:

1) заробити для поліпшення житлових умов (покупка квартири або будівництво будинку), придбання машини або інших дорогих товарів тривалого користування;

2) заробити для задоволення таких поточних життєвих потреб, як харчування, придбання необхідних товарів повсякденного попиту (одягу і т.п.);

3) накопичити кошти для оплати навчання у вищих навчальних закладах;

4) накопичити стартовий капітал для започаткування власного бізнесу або розвитку своєї справи [11].

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА РИНКАХ ПРАЦІ ЄС

3.1. Фактори міграції українського населення в ЄС

Закордонну трудову міграцію стимулює крайня депресивність окремих регіонів України. Традиційно найбільша її інтенсивність спостерігається у Західному регіоні. Тут кожна десята особа віком 15-70 років задіяна в міграції, а в Закарпатській, Чернівецькій і Тернопільській областях - понад 20% населення відповідного віку. На Західний регіон припадають 70% загальної кількості трудових мігрантів, зокрема 74% тих, хто працює в Польщі, 79% - в Італії, 95% працюючих в Чехії. Найнижча міграційна активність спостерігається серед населення Північного регіону (6% загальної кількості трудових мігрантів) [9, с. 6; 10, с. 38].

Для оцінювання наслідків закордонної трудової міграції в контексті перспектив сталого розвитку України та забезпечення конкурентоспроможності у світовому господарстві слід розглянути соціально-економічну структуру українського заробітчанства.

Понад половину офіційно визначених мігрантів складають особи віком до 40 років. Працюють більше року і не планують повертатися в наступному році 8,3% мігрантів [9, с. 4; 6]. Отже перед Україною постає загроза безповоротної втрати молодого покоління робочої сили та старіння трудового потенціалу.

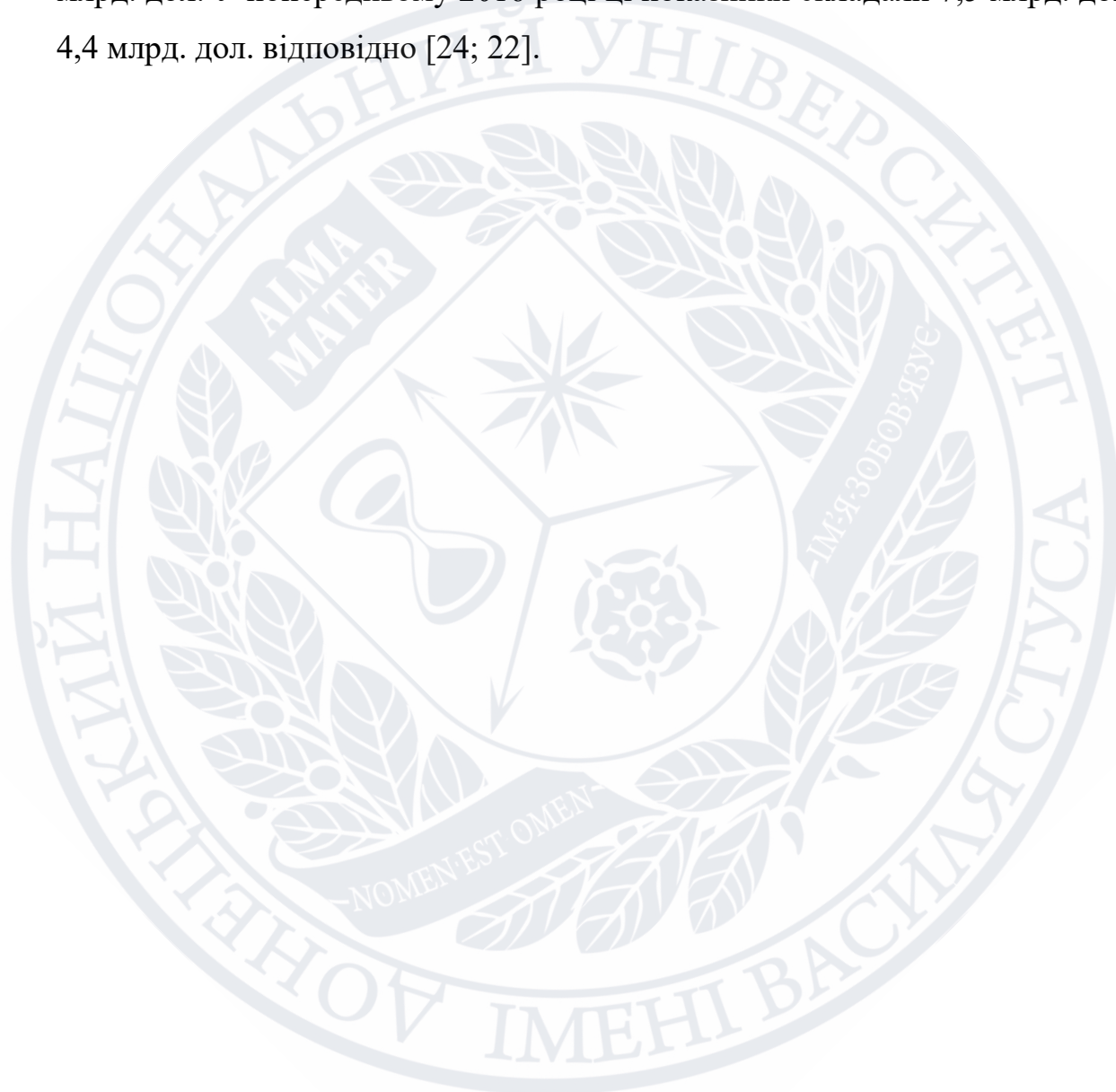
Кожен третій мігрант має вищу освіту, решта має повну середню або професійно-технічну освіту [9, с. 7]. З огляду на те, що Україна в середньому на рік витрачає на навчання одного учня/студента до 1 700 дол., незворотні втрати держави від виїзду з країни одного робітника складають щонайменше 20 тис. дол. [23, с. 6]. Проблема посилюється ще й тим, що в країнах перебування менше 27% мігрантів працюють згідно з отриманою кваліфікацією, 30% працюють в іншій сфері, ніж їх кваліфікація, а понад 42% працюють за нижчою кваліфікацією або на місцях, які не потребують

кваліфікації. Найбільша частка мігрантів, зайнятих некваліфікованою працею, спостерігається в Італії (56%) та в Польщі (46%) [9, с. 13]. Вочевидь, втрачаються набуті знання й уміння, отже, відбуваються не тільки кількісні, але й якісні втрати трудового потенціалу країни.

Попри порівняно високу заробітну плату мігрантів, спостерігається надвисокий рівень експлуатації їх праці. Згідно з даними обстеження менше 16% заробітчан працювали до 40 годин на тиждень, понад 65% відпрацьовували від 41 до 60 годин, понад 16% - від 61 до 80 годин. Таку можливість для роботодавців визначає правовий статус заробітчан: 42% знаходилися в країні перебування на умовах тимчасової реєстрації чи туристичної візи або нелегально. Лише 38% мігрантів мали письмовий трудовий договір, решта працювала за усною домовленістю. Такий статус обумовлює соціальну незахищеність мігрантів. Лише 30% працюючих за трудовим договором мали право на оплату понаднормової роботи, 11% передбачена оплата лікарняного, 22% мали соціальне страхування, у кожного п'ятого робітника не було права на жодну соціальну пільгу [9, с. 10, 12, 17, 23].

Зростаючий вплив працездатних українців за кордон в позитивному контексті розглядається як чинник послаблення напруги на внутрішньому ринку праці, зниження рівня безробіття. Проте цей процес має зворотні негативні прояви. По-перше, певні галузі почали відчувати дефіцит робочої сили відповідної кваліфікації. Міністр соціальної політики А.О. Рева бачить вирішення цієї проблеми у підвищенні зарплати до еквіваленту 500 євро (середнього доходу заробітчан у Польщі). Проте інструментом виконання цього завдання вважає подальше підвищення мінімальної зарплати [12]. Видається, що директивне підвищення соціальних стандартів без державної програми підтримки бізнесу, скоріше, приведе до зниження підприємницької активності та скорочення робочих місць. По-друге, трудова міграція зменшує кількість платників податків, зокрема у фонд державного соціального страхування. За чинної солідарної пенсійної системи це посилює дефіцит пенсійного фонду, загострює проблему бідності пенсіонерів.

Позитивним проявом трудової міграції вважається надходження в країну грошових переказів заробітчан. Їх обсяг справді значний, а саме від 8% до ВВП у 2015 році до 10% у першому кварталі 2018 року. Згідно з підсумком 2017 року загальна сума грошових переказів склала 9,3 млрд. дол. Для порівняння, прямі іноземні інвестиції в українську економіку за рік становили 1,9 млрд. дол. У попередньому 2016 році ці показники складали 7,5 млрд. дол. та 4,4 млрд. дол. відповідно [24; 22].

3.2. Наслідки міграційних потоків для ЄС та України

Безперечно, масштабні грошові надходження від заробітчан потенційно є потужним джерелом фінансових ресурсів, гостро потрібних для економічного відродження країни. Попри те, їх реальний вплив на соціально-економічний розвиток України досить суперечливий. По-перше, ці гроші є суттєвою складовою платіжного балансу країни, що сприяють стабілізації національної валюти. По-друге, грошові перекази істотно впливають на добробут сімей мігрантів. Проте домогосподарства здебільшого спрямовують їх на споживання, вкладають у будівництво або покращення житла. Позитивно, що споживчі витрати домогосподарств збільшують сукупний попит, поширюють ринок для відповідних галузей економіки. Натомість в умовах досить повільного відродження сукупної пропозиції посилюються інфляційні тенденції.

Лише незначна частка грошових переказів (не більше 1%) інвестується в економіку. Вкрай низька інвестиційна активність заробітчан, що повертаються в Україну, значною мірою обумовлена обмеженістю доступних та ефективних інструментів для капіталовкладень. Більшість населення непоінформована щодо інвестиційних можливостей фондового ринку. Вкрай незначним є доступ потенційних інвесторів до об'єктів інвестування, адже на відміну від світової практики, в Україні не існує чіткої регламентації кількості акцій, які мають продаватися на вільному ринку. Більшість цінних паперів продається поза біржовою торгівлею. Діяльність корпорацій є непрозорою. Майнові права міноритарних акціонерів не захищені, обмежений доступ до інформації щодо результатів діяльності корпорації та розподілу дивідендів [25]. В країні відсутні надійні інвестиційні фонди та приватні пенсійні фонди. Такі вклади пов'язані з високим ступенем ризиків. Тому фондовий ринок України не виконує функції акумулювання капіталів для економіки. Банківська криза останніх років значно збільшила ризики, пов'язані з банківськими депозитами. Отже, не дивно, що пересічні громадяни не беруть до уваги інвестиційні можливості фінансових інструментів.

Майже єдиним доступним активом для домогосподарств може бути мале підприємництво. Проте умови для ведення власного бізнесу в Україні досить складні. Надвисокі ставки відсотків по кредитах, нестабільність і обтяжливність податкових умов, бюрократичні перепони, макроекономічна нестабільність обмежують підприємницьку активність. За 2013-2016 роки припинили діяльність 83 тис. малих підприємств, кількість зайнятих зменшилась на 419 тис. (зокрема, по мікропідприємствах відбулося зменшення на 71 тис. підприємств та 152 тис. працівників) [22]. Вочевидь, для реалізації інвестиційного потенціалу грошових переказів трудових мігрантів необхідні цільові програми уряду щодо підтримки малого підприємництва, врегулювання ринку цінних паперів, забезпечення стабільності банківського сектору.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що, попри певні позитивні прояви закордонної трудової міграції, а саме послаблення напруги на ринку праці, деяке підвищення добробуту сімей мігрантів, масштабні надходження грошових переказів від заробітчан, стрімке зростання міграційного потоку містить значні загрози щодо можливостей сталого розвитку України в найближчій перспективі. З країни виїжджають найбільш активні кваліфіковані працівники, що породжує ризик депопуляції та старіння трудового потенціалу, кількісного та якісного його зменшення. Незворотним чином втрачаються значні кошти, вкладені в навчання й професійну підготовку працівників-мігрантів. Скорочується база оподаткування, зменшуються надходження у фонди соціального страхування, збільшується демографічне навантаження на одного зайнятого в українській економіці.

Послабити міграційну активність вдасться лише за умов підвищення рівня відтворення робочої сили, зростання її національної вартості. Участь держави у вирішенні цієї проблеми не може обмежуватися лише директивним підвищенням мінімальних соціальних стандартів. Потрібна системна економічна політика, яка забезпечить прийнятні темпи зростання ВВП, якісно змінить ситуацію на ринку праці, поверне громадянам впевненість у

можливості успішної самореалізації на батьківщині. Соціально-економічне відродження країни потребує відмови від ортодоксальної ліберальної моделі та побудови регульованої ринкової економіки, створення дієвої інституціональної бази державної підтримки тих галузей економіки, які мають суттєвий інноваційний і конкурентний потенціал та забезпечують значний мультиплікаційний ефект. Важливими є державно-приватне партнерство в реалізації інвестиційних проектів, стимулююча податкова та кредитна політика, яка сприятиме розвитку малого та середнього бізнесу. Необхідним є розвиток інфраструктури фондового ринку з метою спрощення доступу громадян до його інвестиційних інструментів, зокрема залучення в економіку грошей заробітчан. З урахуванням неминучості міграції робочої сили в глобалізованій економіці держава має практично реалізувати політику, спрямовану на правовий та соціальний захист трудових мігрантів.

ВИСНОВКИ

Зовнішня міграція в сучасному світі відбувається у безпрецедентних обсягах, і постійно виникають нові її форми. Зростаюча мобільність населення, нові транспортні, комунікаційні та інші технологічні можливості, лібералізація міграційних режимів та поява наднаціональних регіональних структур - все це спричинило сучасну ситуацію, коли можливості виїзду за кордон майже в будь-якому віці отримали найбільшу з усіх можливих часток населення, і це стає реальністю майже для всіх країн світу. І Україна не є винятком із цих процесів.

Країна має багату історію зовнішньої міграції, яка досить добре вивчена. Дві з чотирьох хвиль зовнішньої міграції з України (перша та четверта) були добровільними, тоді як дві хвилі, що залишились (друга та третя), були вимушеними. Історична реконструкція Ключові особливості української еміграції мають низку проблем, серед яких відсутність доступних даних є, мабуть, найбільш серйозною. У той же час поточний етап української еміграції відкритий для досліджень, і доступний надзвичайно широкий спектр джерел, методів та інструментів для збору та подальшого аналізу. Однак, слід зазначити, що в цій галузі існує певний методологічний пробіл, оскільки теоретичні та методологічні досягнення різних дисциплін ще не інтегровані в систему спільні дослідження процесів зовнішньої міграції.

Хронологічно кажучи, четверта хвиля зовнішньої міграції з України розпочалася з падінням залізної завіси. На думку багатьох дослідників, вона все ще триває. Однак його якісні функції постійно змінювались, і, отже, зовнішня міграція сьогодні сильно відрізняється від міграції початку 1990-х. Соціально-економічні фактори, що визначають динаміку зовнішньої міграції з України, слід розглядати у загальному контексті соціально-економічної динаміки розвитку українського суспільства. В рамках четвертої хвилі української еміграції ми спостерігаємо принаймні два періоди, які досить відрізняються один від одного з точки зору інституційного регулювання зовнішньої міграції, а також з точки зору соціально-економічного контексту.

рішення щодо міграції - прийняття, початкова мотивація мігрантів та соціально-економічні наслідки міграційних процесів.

Перший період тривав з початку 90-х років до на початку 2000-х. Він розвивався на тлі серйозних економічних та політичних криз, що мали наслідки, легко порівнянні з Великою депресією в США. Окрім економічної кризи, цей період часу також характеризувався різким зниженням рівня добробуту в країні та майже абсолютним знеціненням усіх заощаджень людей. На самому початку першого періоду четвертої еміграційної хвилі міграційний потік складався здебільшого з представників етнічних меншин, які мали потужну інституційну підтримку для своїх міграційних рішень та підтримка з боку неформальних соціальних мереж у приймаючих суспільствах. За ними стежили висококваліфіковані фахівці, і їх відпустка була типовим прикладом "відтоку мізків", тобто втрати цінного людського капіталу країною походження. Тому ми можемо передбачити, що в контексті зовнішньої міграції безвізовий режим у короткостроковій перспективі, швидше за все, матиме певні дисфункціональні наслідки як для відправлення, так і для отримання суспільства, насамперед завдяки різкому і значному зростанню нелегальної зайнятості. У той же час довгострокові потенційні переваги безвізового режиму стосуються змін у міграції робочої сили як таких: від того, що вони є фактором постійних соціальних, економічних та правова дестабілізація перетвориться на фактор позитивних інституційних, економічних та соціокультурних змін на кордонах Європейського Союзу. У протилежному випадку продовження примусової геттоїзації України прямо за «закритими дверима» зберегло б дестабілізуючий характер міграції, і, швидше за все, мало б також негативне значення впливає на інституційний, політичний, економічний та соціокультурний виміри подальшого розвитку українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безработица в Украине 2017 [Электронный ресурс]. URL: <https://maanimocom/indexes/142539-bezrobotica-v-ukraine>
2. Бочарова И. Ю. Снижение длительной безработицы и программы профилирования / И. Ю. Бочарова // Региональная экономика: теория и практика. 2010. № 25. С. 64.
3. Бражко Е. В. Государственное регулирование занятости населения на макроуровне и на уровне региона / Е. В. Бражко // Экономика строительства и городского хозяйства. Т. 5. 2009. 449 с.
4. Васильченко В. С. Державне регулювання зайнятості [Електронний ресурс]. URL: <http://librfry.if.ua/book/108/7280.html>
5. Веселяк И. Теоретические аспекты эффективной занятости населения в Украине / И. Веселяк // Сборник научных трудов "Эффективность государственного управления". 2010. Вып. 24. 220-227 с.
6. Вишневский А. Г. Избранные демографические труды: В 2 т. / А. Г. Вишневский. М.: Наука, 2005. 381 с.
7. Волкова О. В. Ринок праці [Електронний ресурс]. URL: http://pidruchniki.ws/19991130/economika/rinok_pratsi_-_volkova_ov
8. Грішнова О.А., Рісний О.П. Інтеграція українського ринку праці з європейським: загрози та перспективи (оцінка на прикладі країн Східної Європи). Демографія та соціальна економіка. 2017. № 3. С. 162-173.
9. Гуменюк Ю. П. Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти: моногр. / Ю. П. Гуменюк. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 619 с.
10. Данные Государственной службы статистики Украины [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ukrstat.org>
11. Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс] URL: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>

12. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Діяльність суб'єктів господарювання, 2016: стат. зб. // Державна служба статистики України. 2017. 588 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Долішній М. І. Соціально-трудовий потенціал: теорія і практика / М.І.Долішній, С. М. Злупко. - К.: Наукова думка, 1994. - 263 с.
16. Економічна активність населення за статтю та місцем проживання. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Єрмоменко В. Соціальна економіка [Електронний ресурс]. URL: <http://library.if.ua/book/73/5326.html>
18. Загробская А. Ф. Миграция. воспроизводство и уровень образования населения / А. Ф. Загробская. - [б. м.]: Наукова думка, 1982. 178 с.
19. Заславская Т. И., Рыбаковский Л. Л. Процессы миграции и их регулирование в социалистическом обществе / Заславская Т. И. // Социологические исследования. 1978. № 1. С. 24-28.
20. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні // Міжнародна організація праці, Державна служба статистики України. 2013 98 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
21. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження): статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. 2017. 36 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
22. Иванченко А. В. Основные составляющие механизмов государственного регулирования занятости населения в Украине / А.В. Иванченко // Публичное управление: теория и практика: сборник научных трудов Ассоциации докторов наук

государственного управления. - М.: Изд-во «Док Наук ДержУпр». 2012. № 1 (9) 202 с.

23. Иляш И.А. Разработка стратегии занятости населения Украины (на примере Львовской области) / И. А. Иляш // Вестник Донецкого университета, Сер. В: экономика и право. 2008. Вып.1. 41-49 с.

24. Івасюк П. Україна наближається до антирекорду за рівнем безробіття – С. Арбузов [Електронний ресурс] / Петро Івасюк // УНН. 2016. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1586621-ukrayina-nablizhayetsya-do-antirekordu-za-rivnem-bezrobittya-s-arbuzov>.

25. Качан Е. П. Принципы и методы формирования региональной политики на рынке труда / Е. П. Качан // Занятость и рынок труда: Межвид. наук. ВБ. М., 2001. Вып. 15. С.3-16.

26. Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні за 2015-2016 роки. Аналітична записка // Інститут демографії та соціальних досліджень. Київ, 2017. 20 с. URL: <http://www.idss.org.ua>.

27. Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні за I півріччя 2016-2017 років. Аналітична записка. Інститут демографії та соціальних досліджень. Київ, 2017. 15 с. URL: <http://www.idss.org.ua>.

28. Котляр А.Б. Зарубіжний досвід регулювання зайнятості населення та можливості його використання в Україні [Електронний ресурс] / Котляр А.Б. // Економічні науки. 2010. № 15. URL: <http://www.rusnauka.com>.

29. Лишак М. Зарплати в Україні 2016: які спеціалісти отримують 25 тис. грн (ІНФОГРАФІКА) [Електронний ресурс] / Марина Лишак // Факти. 2016. URL: <http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20160804-1591350/>.

30. Машика Ю. В. Международный опыт регулирования занятости и возможность его применения в Украине / Ю. В. Машика // Сборник научно-технических работ. Научный вестник НЛТУ Украины. 2009. Вып. 19.1. С. 213-224.

31. Машика Ю.В. Проблеми ефективної зайнятості населення України. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. № 24.2. С. 401-405.

32. Мельничук Л.С. Основні проблеми зайнятості населення України. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія» Серія «Економіка». 2012. Т 189. № 177. С. 105-108.

33. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <http://www.me.gov.ua>.

34. Минулого року Україну залишили більше мільйона громадян. Українські національні новини. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1716252-minulogo-roku-ukrayinu-zalishili-bilshe-milyona-gromadyan-klimkin>.

35. Міграційний рух населення України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2002/ds/mr/122002.html>

36. Населення України. Трудова еміграція в Україні. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 260 с. URL: <http://www.idss.org.ua>.

37. Національні рахунки освіти України у 2016 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 105 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

38. Новостной портал «StrategicBusinessSolutionBoutique» [Електронний ресурс]. URL: http://sbsb.com/publications/article/kuda_uezjajut_jit_i_rabotat_ukraincy/

39. О занятости населения: Закон Украины: состоянием на 05.07.2012 [Електронний ресурс] URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

40. Общество. URL: <http://tass.ru/obschestvo/3922240>.

41. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

42. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.

43. Павлюк Т. Управление занятости на государственном уровне / Т. Павлюк // *Экономический анализ*. 2011, Выпуск 9. Часть 1. С. 238-241.
44. Петров О.М., Васильев В.Т. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2015. № 4. С. 93-100. URL: <http://nbuv.gov.ua>.
45. Петрова І. Соціальні наслідки Євроінтеграції України. Ринок праці. Київ: FriedrichEbertStiftung, 2012. 20 с. URL: <http://www.fes.kiev.ua>.
46. Півторак О. Населення України скорочується втричі швидшими темпами, ніж в Європі [Електронний ресурс] / О. Півторак, Д. Єфремов // FactCheck. 2016. URL: <http://global-ukraine-news.org/ru/2016/08/09/naselennya-ukrayiny-skorochuyetsya-vtrychi-shvydshymy-tempamy-nizh-v-yevropi/>.
47. Подгорная И.Ю «Перспективы реального лидерства Украины в экономическом секторе (в сфересельского хозяйства)» // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. 2015. С. 44-46.
48. Позняк О.В. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні. Демографія та соціальна економіка. 2016. № 2. С. 169-182.
49. Позняк О.В. Соціальні наслідки Євроінтеграції України. Міжнародна міграція. Київ: FriedrichEbertStiftung, 2012. 20 с. URL: <http://www.fes.kiev.ua>.
50. Полуяктова О.В. Проблеми безробіття в Україні. Економіка і суспільство. 2016. № 2. С. 31-35.
51. Польщі не обійтися без робочих рук з України - голова польського Нацбанку. URL: <http://www.dw.com/uk>.
52. Поплавська Л.О. Трудова міграція - феномен Польщі. URL: <http://platforma-msb.org>.

53. Приватні грошові перекази [Електронний ресурс] // Національний банк України. Статистика / Офіц. інтернет представництво. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208357>

54. Проблеми тіньової зайнятості в Україні / Н.В. Волкова, К.Р. Сосенкова, О.А. Карпа. Молодий вчений. 2017. № 5 (45). С. 525-528.

